

**(НЕ)ПРОПОЗИЦІЙНА ДУМКА Й МОВА:
ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ АРХАЇЧНИХ ОБРАЗІВ
У СУЧАСНИХ СЛОВАХ**

Ваховська О. В.

Въ созданіи языка нѣтъ произвола.
О. О. Потебня

ВСТУП

Ця стаття є продовженням низки наших робіт, у яких ми розвиваємо авторську *теорію керованого ментальними образами тлумачення слів*. Тлумачення – творчий акт і продукт образного мислення¹, що ним наділені люди як вид із особним утіленням², зокрема, із саме такою будовою мозку й саме таким улаштуванням мислення, якими вони видоспецифічно є у людей. Тлумачення визначаємо як «малювання» образів у мисленні людини, за якого феноменальний, тобто непропозиційний, зміст мислення перетворюється, або, радше, обертається³, на зміст пропозиційний, й навпаки, за якого пропозиційна думка обертається на думку непропозиційну:

Переклад є тлумаченням, а не переписуванням: не відповідністю слова слову, а відповідністю образу слову, при цьому розуміємо, що цей образ є конструктором у тлумачувальному мисленні людини. Перекладач має інтерналізувати ментальні образи, що їх «побачив» оком свого мислення автор, і знайти слова у мові перекладу, що ними ці самі образи будуть «намальовані» знову⁴ (тут і далі переклад наш – О.В.).

---

¹ Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I. : 261. P. 63-68. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

² Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the flesh: The embodied mind & its challenge to Western thought*. New York : Basic Books, 1999. 640 p.

³ Ваховська О.В. Переклад: слово, яке обернулося образом. *Вчені записки Таверійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72). № 5. (у друці).

⁴ Vakhovska O., Isaienko O. Language, culture, and image-driven interpretations in translation: A case for the university translation classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (47). P. 240-249. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>.

Якщо ментальні образи є непропозиційними об'єктами у мисленні⁵, то будь-яка природна мова має в своїй основі саме пропозиції⁶ як суб'єктно-предикатні відношення, встановлювані у думці⁷, пор. феноменальний досвід, у якому людина бачить, що квітка біла, й думку людини про те, що квітка є білою. В результаті обернення ментального образу на слово⁸, переклад зазнає семантичних втрат, яким не можна запобігти, але які можна мінімізувати, якщо перекладачу вдасться знайти таке слово у мові перекладу, яке постане для цього ментального образу його оптимальним описом⁹. При цьому, значення слова вихідної мови має обернутися на ментальний образ; цей ментальний образ має знову обернутися на значення із тим, аби у мові перекладу було обране слово й, важливо, аби те, що це *слово описує*, відповідало тому, що цей *ментальний образ малює*¹⁰. Це обернення має різний нейрофізіологічний субстрат і вимагає переключення між *зоровими і слуховими зонами мозку*, де саме й обробляються, відповідно, ментальні образи і слова. Таке переключення є необхідним для акту тлумачення, але не є достатнім, адже зображування й описування як акти свідомості¹¹ залучають низку різноетапних *репрезентаційних змін* у вмісті людського мислення:

Спілкування людей за допомогою слів є за своєю суттю оберненням ментальних образів, які людина «бачить» оком свого мислення, на слова, які інші люди зможуть почути або прочитати як

---

⁵ Chalmers D. The representational character of experience. *The future for philosophy* / B. Leiter (Ed.). Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 153-181. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195311105.003.0011.

⁶ Kosslyn S.M., Thompson W.L., Ganis G. The case for mental imagery. Oxford : OUP, 2006. 260 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195179088.001.0001.

⁷ Жаботинська С.А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica. Філологічні студії*. 2019. Вип. 13. С. 17-27. doi: 10.28925/2311-2425.2019.13.3

⁸ Прим.: тут і далі, ми розумітимемо, що це обернення у рівній мірі є оберненням ментального образу на слово (або, точніше, на значення слова) і, навпаки, оберненням (значення) слова на ментальний образ.

⁹ Vakhovska O. Subjectivity in metaphor translation: A case for Russian translation of English metaphors of depressive emotions. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 23. P. 99-117. DOI: <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-07>.

¹⁰ Vakhovska O. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). P. 178-188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

¹¹ Ваховська О.В. A cognitive linguistic perspective on first-person verbal report on emotion experience. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2017. № 85. С. 72-80.

ланцюжки фонем або графем, і навпаки. У цьому спілкуванні, людина переключається із зорової (ментальні образи, які вона «бачить») на слухову (слова, які вона чує або читає) **модальність сприйняття**. <...> Ментальні образи індивідуальні, суб'єктивні та неповторні; слова суспільні та повторювані, вони округлюють вміст мислення та операціоналізують його із метою спілкування¹².

Хоча ментальні образи за своєю природою є усвідомлюваними, свій початок вони беруть у несвідомому, зокрема в архетипах колективного несвідомого (за К.Г. Юнгом¹³). **Архетипи** є для ментальних образів тими первинними формами, які наповнюються конкретним вмістом лише при набутті в індивідуальній свідомості. Образи, що виникають безпосередньо на межі несвідомого і свідомого, визначаються Юнгом як архетипні¹⁴. **Архетипні образи** в еволюції людини належать тому часові, коли розвинене несвідоме наштовхувалося на свідомість, що у первісних людей лише починала формуватися. Розвинена свідомість сучасних людей заповнена міриадами ментальних образів.

Мислення образами є еволюційно старшим за мислення словами, які в еволюції людини як виду виникли значно пізніше: спочатку як символи, чия візуальна – графічна – й звукова форми утворювали синкретичну священну цілісність¹⁵, тому із самого початку форма і значення слова були, і залишаються, нерозривно зв'язаними тонкими, але міцними зв'язками. Елементом будови слова, який сягає архетипних образів, вважаємо **внутрішню форму слова** – фрагмент значення слова^{16,17}, що визначається О.О. Потєбнею¹⁸ як

---

¹² Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I. : 261. P. 63-68. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

¹³ Jung C. The concept of the collective unconscious. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 9i. London : Routledge & Kegan Paul. 1936. 751 p.

¹⁴ Jung C. On the nature of the psyche. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 8. London: Routledge & Kegan Paul. 1947. 608 p.

¹⁵ Маковский М.М. Историко-этимологический словарь английского языка. Москва : Издательский дом «Диалог», 1999. 416 с.

¹⁶ Zhabotynska S. Saussure's theory of the linguistic sign: A cognitive perspective. *Papers of the International Congress of Linguistics*, online, 20-27 July, 2013. Genève, Switzerland : Département de Linguistique de l'Université de Genève. Режим доступу https://www.cil19.org/uploads/documents/Saussure_Theory_Of_The_Linguistic_Sign-A_Cognitive_Perspective.pdf

¹⁷ Кубрякова Е.С. Язык и знание. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 556 с.

¹⁸ Потєбня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. 228 с.
Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/1up?view=theater

образ, саме який і мотивував у момент створення слова виникнення у мові саме цього слова в його осібній зовнішній формі. У назві нашої статті – відлукнок назви цитованої роботи Олександра Опанасовича: «Думка і мова,» – й уточнення, що думку ми вирізнятимемо пропозиційну й непропозиційну. Внутрішні форми слів¹⁹ як образи архаїчні виявляються шляхом етимологічного аналізу²⁰, коли етимони слів (які так само є словами) розглядаються – виявляються й потім витлумачуються²¹ – у зв'язку зі своєю семантикою, тобто зі своїми первинними значеннями²².

Ми показуємо, що слова своїми внутрішніми формами відносяться безпосередньо до архетипних образів, і вже опосередковано через ці образи сягають архетипів у колективному несвідомому²³. Архетипи – загальнолюдські й не мають культурних розбіжностей: архетипи є універсальними. Архетипні образи такими не є й, отже, можуть варіюватися у різних культурах: архетипні образи є трансформаціями архетипів, й, як такі, можуть мати однакову структуру, але завжди зберігають тенденцію виявляти себе у специфічному вигляді у контексті різних культур. Так, внутрішні форми слів, зв'язуючи значення цих слів із архетипними образами, підтримують взаємодію між свідомістю і несвідомим, яка відбувається при тлумаченні цих слів. Глибоко занурені в культуру, внутрішні форми слів схоплюють в унікальний спосіб особливості відповідної культури, що, вважаємо, має велике значення для перекладу як форми культурної медіації, інструментом якої є саме мова.

Переклад, таким чином, залежить від багатоетапного обернення, яке відбувається набагато глибше, ніж на рівні слів мови: воно відбувається (1) на рівні різних *зон мозку* та (2) на рівні різних *шарів*

---

¹⁹ Прим.: у наших англійських роботах на позначення внутрішньої форми слова використовуємо термін *a word inner form* – переклад, запропонований професором Воробійовою О.П. Ми щиро вдячні шановній Ользі Петрівні за цінне і змістовне уточнення.

²⁰ Ярцева В.Н. (Гл. ред.). Языкознание. Большой энциклопедический словарь. Москва : Научное издательство «Большая Российская Энциклопедия,» 1998. 744 с.

²¹ Васько Р.В., Корольова А.В., Капранов Я.В. Фонологічно-семантична транспозиція етимона *wet «вода» та результати її відображення у свідомості носіїв ностратичних мов. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Том 24. № 2. 2021. С. 26-37.

²² Толстая С.М. Семантическая реконструкция и лексическая типология. В А.М. Молдован, С.М. Толстая (Отв. ред.), *Славянское языкознание. Материалы XV Международного съезда славистов*. Минск, 21-27 августа 2013 г. С. 141-163.

²³ Vakhovska O. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). С. 178-188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

мислення, а саме там, де вміст найдавніших, найглибших шарів мислення (тобто архетипи як первинні, вічні образи у колективному несвідомому) обертається на вміст давніх, глибоких шарів мислення (тобто на архетипні образи, які репрезентують архетипи у свідомості) і далі на міриади суб'єктивних образів у свідомості індивідів. Це обернення, підкреслимо, не є фактом суто перекладу: воно лежить в основі **словесного спілкування** як такого; переклад у ході еволюції визначився як спілкування людей крізь різні мови й різні культури за допомогою слів, але при цьому залишився нічим іншим, ніж спілкуванням людських істот.

Внутрішня форма слова є архаїчним образом, який в унікальний спосіб показує, яким є відношення вмісту думки людини до її свідомості: *«отношение содержания мысли къ сознанию; она [внутренняя форма слова] показывает, какъ представляется человеку его собственная мысль»*²⁴. А саме, думка відносить свій вміст у певний спосіб свідомості, і цим відношенням є ментальний образ: *отношение* розуміємо у прямому значенні як щось, що думка несе, аби віддати свідомості, пор. відношення між людьми як те, що кожен несе один одному: *нести і відношення*. Тобто, ця думка «несе» у собі ментальний образ й «віддає» його свідомості; непропозиційна думка передує думці пропозиційній й, отже, є первинною. Картина людського буття зорова, не слухова (д-р Юзюк Ф.Ф., особисте спілкування, грудень 2021 року).

Роль, яку в оберненні ментальних образів на слова відіграють внутрішні форми слів, визначаємо як те, що внутрішні форми слів є **образами-насінинами**: у тлумаченні окремих слів саме із цих образів має потенцію розвинутися множина ментальних репрезентацій різної міри картинності, й саме у ці образи ця множина має потенцію згорнутися знову; пор. штучний інтелект-насінина (англ. *a seed AI*) визначається як «штучний загальний інтелект, який без участі людини поліпшує себе шляхом рекурсивного переписування свого власного вихідного коду; він розуміє свій вихідний код і знає своє призначення, свій синтаксис і свою архітектуру»²⁵. Так, внутрішні форми слів визначаємо як **активні сутності**, наділені **генеративною силою**: внутрішні форми слів скульптують слова із безформенної мовної сировини й оживлюють слова своїм осібним духом.

---

²⁴ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 102. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/lup?view=theater

²⁵ Yudkowsky E. Seed AI. Lesswrong. 2001. Режим доступу www.lesswrong.com/tag/seed-ai

У нашому дослідженні ми зосереджуємося²⁶ на когнітивних властивостях внутрішньої форми слова, зокрема на зв'язку внутрішніх форм слів із архетипними образами та архетипами, і підкреслюємо²⁷ у внутрішніх формах слів саме цю їхню унікальну, визначальну генеративну властивість бути *ментальними образами у зародку*, тобто бути образами-насінинами для множини ментальних репрезентацій. Внутрішня форма слова, за визначенням О.О. Потебні, зв'язує значення із звучанням і вміщує у собі у зародку, *in posse*, цілу низку ментальних репрезентацій, кожна з яких може стати центральною, домінантною й таким чином в унікальний спосіб субстанціювати, втілити цей зв'язок *in esse*²⁸: «*внутренняя форма есть образ*], *заключаючий вь себѣ вь зародышѣ множество признаковъ*»²⁹, «*внутренняя форма есть*] *центр образа, одинъ изъ его признаковъ, преобладающий надъ всѣми остальными*»³⁰. Для нашого дослідження – зокрема, для підтвердження первинності непропозиційної думки у порівнянні з думкою пропозиційною – особливу значущість набуває те, що внутрішня форма слова як образ забезпечує цілісне сприйняття, на відміну від пропозиції, яка розкладає цю цілісність на частини: «*Внутренняя форма, кромѣ фактическаго единства образа, даетъ еще знаніе этого единства <...> а сужденіе есть уже разложеніе этого единства*»³¹. Так, у пропозиційній думці феноменальний досвід має бути розкладений на складові: відбувається обернення, метаморфоза образу на слово.

Метою цієї статті³² є визначення природи внутрішньої форми слова як особливого ментального образу, наділеного щонайменше

---

²⁶ Vakhovska O. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). С. 178-188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

²⁷ Vakhovska O. Must the pot of seven holes be a translation theorist's riddle? *KELM Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 4(48). С. 117-125. <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.19>

²⁸ Прим.: пор. фізіологію запліднення.

²⁹ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 103. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/1up?view=theater

³⁰ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 142. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/1up?view=theater

³¹ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 143, 156. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/1up?view=theater

³² Прим.: ця стаття є переосмисленим, доопрацьованим узагальненням кількох наших англомовних робіт, виданих у 2022 році, що ми його зараз уперше публікуємо українською мовою. Посилання на ці роботи наведені у відповідних розділах статті. Роботи включено у список літератури.

трьома унікальними властивостями: глибинною, інгерентною мультимодальністю (Розділ 1); зв'язком із архетипними образами й архетипами (Розділ 2); генеративною потенцією, силою породжувати кілька ментальних репрезентацій (Розділ 3).

У відповідності до цієї мети, у статті, по-перше, розглянуто імена концепта ГРІХ в українській і англійській мовах: іменники *grix* та *a sin*, відповідно. Стаття представляє результати нашої етимологічної розвідки на матеріалі цих двох слів, мотивованих людським (перед)знанням гріха. Вихідним для нашого дослідження є припущення про те, що обидва слова, із часу створення, несуть у собі крізь час свої початкові, архаїчні мотиватори – унікальні, неповторно картинні внутрішні форми. ГРІХ є універсальним людським концептом: його архетипи, з одного боку, оберігають людство від тупиків еволюції, створюючи підґрунтя для загальнолюдських цінностей, а, з іншого, дарують людству можливість різноманіття, яка у різних культурах втілюється у вигляді різних архетипних образів ГРІХА. І при тому, що для іменника української мови *grix* переклад англійською мовою як *a sin* є загальноприйнятим і незаперечним, у статті ми показуємо, що ці **ГРІХИ є різними картинно**: два зовсім різні архетипні образи керують із глибин праслов'янської і прагерманської картин світу тлумаченням іменника *grix* (образ вогню) та іменника *a sin* (образ руху), що мало неповторний формуючий вплив на обидві культури від їхніх витоків і до сьогодення. Це, на нашу думку, власне й заперечує нехитрість загальноприйнятого перекладу *grixa* як *a sin* і змушує визнати, що *grix* перекладається як *a sin*, але не є витлумачуваним як, і через, *a sin*. Справжній перекладач урахує таку невитлумачуваність у медіації двох культур, що їх залучає цей переклад.

Утім, зважаючи на різноманіття і варіювання культур, розуміємо, що повна витлумачуваність слів у перекладі є недосяжною: із яблук не отримати апельсинового соку, якщо, звичайно, не вдається до генетичної модифікації, що, на нашу думку, прийнятною не є³³: жодна культура не може бути генетично модифікованою³⁴, й надто –

---

³³ Vakhovska O. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). С. 178-188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

³⁴ Vakhovska O., Isaienko O. English-Ukrainian translation in the face of globalization: What cultures do we actually mediate? In *Proceedings of the International Scholarly Conference 'Philology in the Context of Modern Transformation Processes'* (Lviv, 12-13 November 2021). Lviv : Philological Scholarly Organization LOGOS. P. 30-34.

у перекладі³⁵. Отже, наголосимо, що справжній перекладач може лише прагнути повної витлумачуваності слів як крайньої межі свого перекладу, адже повна витлумачуваність, якби така і була можливою, мала б призвести до нівелювання самобутності культур. Неможливість повної витлумачуваності одного слова іншим можна було б вважати недоліком перекладу, якби така неможливість не була б для перекладу притаманною й навіть необхідною, такою, що за умов правильного поводження із нею перекладача має неабиякий потенціал у запровадженні гуманізму³⁶ й сприянні справжньому діалогу культур у їхній неповторності³⁷.

По-друге, у статті досліджено внутрішню форму англійських іменників *an eye*, *an ear*, *a mouth* та *a nose*, які іменують основні частини людського обличчя й розвивають розгалужену полісемію в еволюції англійської мови. Вважаємо, услід за О.О. Потебнею, що саме внутрішні форми слів обумовлюють виникнення полісемії у мові, коли одне й те саме слово має кілька пов'язаних між собою лексико-семантичних варіантів: «*Этимъ [Внутренней формой слова] только можно объяснить, почему <...> одно слово совершенно согласно съ требованіями языка может обозначать предметы разнородные*»³⁸. Так, у статті показуємо, що слова *an eye* (n), *an ear* (n), *a mouth* (n) та *a nose* (n) – при тому, що у них зовсім різні значення, – мають одну і ту саму внутрішню форму, якою постав архаїчний образ отвору. Тим самим, **образ отвору є образом-насіниною**, який генерував чотири окремі значення, кожне з яких має свій унікальний набір лексико-семантичних варіантів, загальна кількість яких для цих чотирьох слів дорівнює 138. Кожен із цих 138 лексико-семантичних варіантів, на які обернувся образ отвору, має в своїй основі осібну пропозицію: у цій метаморфозі, непропозиційний вміст мислення обернувся на вміст пропозиційний.

---

³⁵ Zethsen K.K. Has globalisation unburdened the translator? *Meta: The Translators' Journal*. 2010. № 55(3). P. 545-557.

³⁶ Маркарян Э.С. Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2014. 656 с.

³⁷ Vakhovska O. Імперативи сучасності і переклад: від теорії перекладу до практики його університетського викладання. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries. Scientific monograph*. Volume 1. Częstochowa : Polonia University in Częstochowa, 2022. P. 242-267. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-10>

³⁸ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 102. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/1up?view=theater

1. Метаморфоза образу на слово у тлумаченні

Тлумачення слів визначається нами як творчий акт надання значення слову й, навпаки, передачі значення за допомогою слова, із розумінням того, що досліджуване нами обернення образу на слово залишається релевантним не лише для перекладу, а для словесного спілкування в цілому. Отже, при тому, що у подальшому викладенні ми використовуватимемо слово «переклад,» висновки, що ми їх дійдемо на основі цього викладення, намічаємо як дієві й для «словесного спілкування.»

На нашу думку, тлумачення слів у перекладі є *метаморфозою*, яку слово – а точніше, значення слова – зазнає при оберненні на ментальний образ. Ця метаморфоза, у суті своїй, є переключенням між слуховим і зоровим *кодами у словесному спілкуванні*, за якого людина переключається із слухової (слова, які людина чує або читає) на зорову (ментальні образи, які людина «бачить» оком свого мислення) *модальність сприйняття*³⁹ (див. також^{40,41,42}). Тобто, у нашій теорії керованого ментальними образами тлумачення слів ми, у першу чергу, розробляємо сутність метаморфози образу на слово (й слова на образ) у термінах кодів і модальностей цієї метаморфози, розуміючи при цьому, що модальність сприйняття є первинною, а код вторинним, адже світ спочатку має бути сприйнятим, аби сприйняте вже потім було кодоване у певний спосіб.

Ментальні образи репрезентують у мисленні людини об'єкти світу, досвід якого наданий людині через свідомість і через утілення, що є специфічними для людства як виду. Із репрезентаційної точки зору, тлумачення слів у словесному спілкуванні здійснюється саме завдяки оберненню слів, які людина сприймає – чує або читає – як ланцюжки фонем або графем, на ментальні образи, які людина «бачить» оком свого мислення, й навпаки, коли ментальні образи обертаються на слова. Це обернення, оскільки ментальні образи зображують світ, а слова цей світ

---

³⁹ Ваховська О.В. Переклад: слово, яке обернулося образом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72). № 5. (у друці).

⁴⁰ O'Callaghan C. Perception and multimodality. In E. Margolis, R. Samuels, and S. Stich (eds.), *Oxford Handbook of Philosophy of Cognitive Science*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 92-117.

⁴¹ O'Callaghan C. A multisensory philosophy of perception. Oxford : Oxford University Press, 2020. 240 p.

⁴² Bennett D.J., Hill C. (Eds.). *Sensory integration and the unity of consciousness*. Cambridge, MA : MIT Press, 2014. 424 p.

описують⁴³, залучає різні зони у мозку людини, а також передбачає низку різноетапних репрезентаційних змін у вмісті мислення людини:

Метаморфоза передбачає, що зміна змісту приводить до зміни форми. Так, тлумачення слова, надане перекладачем, визначає вибір одного слова із багатьох у мові перекладу. У декодуванні, значення слова вихідної мови обертається на ментальний образ; у кодуванні, ментальний образ обертається на значення із тим, аби у мові перекладу було обране слово, яке схопить це значення. Тлумачення вимагає переходу із зорового на слуховий коди у спілкуванні: із ментальних образів на слова. Цей перехід є суттю перекладу⁴⁴.

Як ми показуємо у роботі⁴⁵, читання книги відрізняється від споглядання картини, оскільки читання базується не на зоровому сприйнятті образів, а на зоровому сприйнятті – і впізнаванні – букв алфавіту, які у певний спосіб оформлені у слова мови: зовнішня форма цих слів як матеріальна оболонка для їхніх значень представляє собою ланцюжок фонем в усному мовленні й ланцюжок графем на письмі, що є загальним станом речей у фонографічних системах письма, на відміну від ієрогліфічних. Читання книги спирається на алфавіт і тому є процесом, базованим на слуховому сприйнятті. Читач починає зі слів, але кінцево приходиться до ментальних образів й саме тут відбувається тлумачення: слова обертаються на ментальні образи, при цьому **слово та образ утворюють єдину, цілісну сутність, яка має дві іпостасі**, й саме ця сутність метаморфозує в акті тлумачення:

<...> слово обернулося на образ, або, як ми це витлумачуємо у назві статті⁴⁶, **слово обернулося образом**, так само, як і в казці парубок обернувся соколом. У такому витлумаченні – маркованому відсутністю прийменника *на*, який змушує мислити про слово і про

---

⁴³ Прим.: ми залишаємо відкритим питання філософії мислення про те, чи не описують слова зображення світу, замість того, аби описувати світ, адже опис світу як такого вважаємо неможливим через обмеженість особливостями утілення людини як виду: люди не знають, яким є світ насправді, а знають лише, яким світ наданий їм у досвіді пізнання, але, підкреслимо, знання людьми світу є видоспецифічним і суб'єктивним.

⁴⁴ Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I. : 261. P. 65. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

⁴⁵ Ваховська О.В. Переклад: слово, яке обернулося образом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72). № 5. (у друці).

⁴⁶ Там само.

образ як про сутності окремі, – слово і образ є однією і тією самою сутністю у двох своїх іпостасях: ця сутність здатна до метаморфози⁴⁷.

Тим самим, переклад залучає тлумачення як багатоступенне обернення ментальних образів на слова, й слів на ментальні образи, що початково базується на метаморфозі образу на слово, в якій взаємодіють зорова і слухова модальності людського сприйняття, коли в актах тлумачення у словесному спілкуванні має відбутися перехід із зорового коду на слуховий.

Вважаємо, що внутрішні форми слів як образи складають підмножину у множині ментальних образів, що їх містить мислення людини загалом, і вирізняються внутрішні форми слів принаймні тими трьома властивостями, що ми їх обговорюємо у цій статті: (1) внутрішня форма слова є інгерентно мультимодальним мисленнєвим утворенням, у якому образ і звук – зорове і слухове сприйняття – синкретичні; (2) внутрішня форма слова зв'язана з архетипними образами⁴⁸ і, через них, із архетипами колективного несвідомого; (3) внутрішня форма слова наділена генеративною силою й здатна породжувати у мисленні низку репрезентацій.

У цьому розділі ми підкреслюємо синкретизм внутрішньої форми слова як образу – на відміну від суб'єктивного образу і слова, що можуть бути розведені у думці й стають синкретичними лише в акті тлумачення слова. Внутрішня форма слова мультимодальна за своєю природою – як така. Якщо суб'єктивний образ обертається, або метаморфозує, на слово, то внутрішня форма слова – це образ, який є, який міститься у слові інгерентно, за своєю природою: це образ у слові. Припускаємо, що саме внутрішня форма слова як образ, який вже є, вже міститься у слові, забезпечує обернення слова на суб'єктивний образ. Підкреслимо різну природу суб'єктивних ментальних образів як таких і внутрішньої форми слова як особливого ментального образу: якщо кожен суб'єкт думки «бачить» своє у словесній комунікації, то внутрішня форма слова – це образ, «побачений» колись, цей образ мотивував слово, оформивши його в одиницю мови. Внутрішня форма слова впливає на тлумачувальне мислення всіх носіїв мови. Вважаємо, що важливим є розкриття

---

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Прим.: відповідь на питання, чи є всі внутрішні форми слів у мові архетипними образами, потребує окремого дослідження, яке ми плануємо у перспективі. Зараз, зважаючи на особливості внутрішньої форми слова, що ми їх визначили у цій статті, припустимо, що так, усі внутрішні форми слів у мові як архаїчні образи є одночасно й образами архетипними, але це припущення, яке потребує перевірки.

евристичного потенціалу поняття внутрішньої форми слова у пропонованій нами теорії тлумачення.

Евристичний потенціал поняття внутрішньої форми слова.

Внутрішні форми слів є архаїчною пам'яттю, спільною для носіїв однієї мови. Навіть коли ця пам'ять стирається, внутрішні форми слів зберігають свій вплив на тлумачувальне мислення індивідів-членів мовної спільноти⁴⁹. Саме завдяки своїм внутрішнім формам слова колись породили міфи⁵⁰, а міфи у свою чергу стали «першими і головними психічними феноменами, які виявляють природу душі»⁵¹.

Поняття внутрішньої форми слова сходить до внутрішньої форми мови – поняття, запропонованого свого часу В. фон Гумбольдтом. Відповідно, внутрішня форма слова тлумачиться як активна сила, як дух, який «скульптує» слово із його початково неформленої сировини і вдихає у слово його осібне, неповторне життя⁵². Слово оживає й взаємодіє з носіями мови і з дослідниками, як-от етимологами, які це слово вивчають; пор. вислів К. Крауса «*Чим пильніше дивишся на слово, тим більшою виявляється та відстань, із якої слово дивиться на тебе у відповідь.*» у якому підкреслено, що слово є живою істотою, яка має зір, має здатність бачити: слово дивиться на дослідника і цей зоровий контакт є значеннєвим, тобто саме у ньому встановлюється значення. З такої точки зору, «переклад не є справою знання великої кількості слів; переклад є справою заглиблення у значення слів із тим, аби не був втрачений дух їхнього вмісту»⁵³.

Внутрішні форми українського іменника *ведмідь* і англійського іменника *a bear*, наприклад, вказують, що колись ведмедів культурно-специфічно «побачили» через посередництво образів меду й коричневого хутра, відповідно, і це бачення зберігається і нині⁵⁴. ВЕДМІДЬ – конкретний концепт; у цій статті ми вивчаємо ГРІХ –

---

⁴⁹ Абаев В.И. Понятие идеосемантики. *Язык и мышление*. 1948. № 11(1). С. 13-18.

⁵⁰ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 102. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n11/mode/1up?view=theater

⁵¹ Jung C. Archetypes and the collective unconscious. In G. Adler & R.F.C. Hull (Eds.), *Collected works of C.G. Jung*, volume 9, part 1. Princeton : Princeton University Press, 1981. P. 6.

⁵² Vakhovska O. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). С. 178-188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

⁵³ Vakhovska O., Isaienko O. Language, culture, and image-driven interpretations in translation: A case for the university translation classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (47). P. 248. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>.

⁵⁴ Там само.

концепт абстрактний: якщо ведмеді досяжні для сприйняття органами чуття, то гріхи – ні, й тому виявлення у гріхах їхніх особливих, зорово сприйманих характеристик вважаємо завданням достатньо не тривіальним. ГРІХ – структура пропозиційного знання, яка, подібно до мови, може гріх описати, але не може гріх зобразити, намалювати. ГРІХ, за даними А. Вежбицької⁵⁵, спирається на культурно-універсальний набір пропозицій ‘гріх (X скоїв гріх); X зробив дещо погано; X знав, що так вчиняти погано; X знав, що Бог хоче, аби люди не робили такого; X зробив це тому, що X так хотів; це погано,’ які, підкреслимо, й справді зовнішньо не схожі на гріх. Більше того, українська та англійська мови, на відміну від, скажімо, китайської або японської, не є ідеографічними: у них не можна розраховувати на зовнішню форму слів із тим, аби побачити обрану у культурі картинну схожість ієрогліфа на гріх; цю схожість слід шукати, натомість, у внутрішніх формах українських та англійських слів.

Класична робота В. Бенджаміна «Завдання перекладача»⁵⁶ стала першою, в якій було підкреслено важливість вірності у перекладі окремих слів і в якій було вирізнено й розмежовано у перекладі *те, що слово означає*, і *той спосіб, у який слово означає*. На думку Бенджаміна, саме слова, але ніяк не речення, мають бути першочерговими елементами перекладу, й способи означення при цьому мають бути пріоритетованими, оскільки вони є унікальними, а значення – ні. Підкреслити способи означення у рідних й іноземних словах і є, за визначенням Бенджаміна, завданням перекладача. Наш погляд на внутрішню форму слова – при тому, що способи означення Бенджаміном ніколи не визначалися як ментальні образи, а тим більше як архаїчні образи, які зв’язують свідоме і несвідоме в актах тлумачення слова у перекладі, – в цілому резонує із розмежуванням, запропонованим Бенджаміном, як і зі закликком, сформульованим Бенджаміном, передавати у перекладі дух, але не букву тексту.

У термінах, використуваних Бенджаміном, гріх є *об’єктом інтенціоналу* (референтом, у термінах цієї статті), який як сутність залишається незмінним. Набір пропозицій ГРІХА є *інтенціоналом* (значенням слова), який є однаковим для слів *grīx* та *a sin*; саме інтенціонал робить обидва слова взаємоперекладними – інтенціонал є *що* перекладу. Образи вогня та руху є *модусами інтенціоналу*

---

⁵⁵ Wierzbicka A. Semantics: Primes and universals. Oxford & New York : Oxford University Press, 1996. P. 280-281.

⁵⁶ Benjamin W. The task of the translator. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader*. London & New York : Routledge, 2000[1923]. P. 15-25. <https://doi.org/10.4324/9780429280641>

(внутрішніми формами слів), які вирізняють *grix* та *a sin* і роблять ці два слова невитлумачуваними одне через одне; модуси інтенціоналу є як перекладу. Слова *grix* та *a sin* є випадком відношення кількох модусів до одного інтенціоналу; втім, можливим, як ми показуємо у Розділі 3 цієї статті, є й протилежний випадок: коли один модус вводить у мову кілька інтенціоналів, як-от образ отвору, який, як внутрішня форма слова, мотивував чотири окремі словесні значення із їхніми наборами лексико-семантичних варіантів.

Модуси інтенціоналу невідкладні перекладу й, якщо перекладач ставиться до мови серйозно, саме вони мають бути «із любов'ю та у найменших деталях»⁵⁷ виокремлені зі слів та витлумачені. Модуси інтенціоналу – це міради тих образів, за допомогою яких люди прагнуть освоїти світ, присвоївши його, взявши його у свою лінгвістичну власність (пор. також погляд С. Вебера⁵⁸ на переклад як на торкання, яке протиставляється оволодінню). Втім, якщо модус інтенціоналу видається доволі процесуальним, то внутрішня форма слова такою не є: радше, вона є картинним результатом процесу означення, який протікав в архаїчному мисленні, а не самим цим процесом.

Так, слова *grix* та *a sin* означають один і той самий референт, але означають його у різні способи, через що *grix* означає для носія української мови дещо інше, ніж *a sin* означає для носія англійської мови: слово *a sin* як переклад може лише торкнутися слова *grix* як оригіналу, але ніяк не оволодіти ним. Носії мов у спілкуванні можуть знаходитися у пастці семантичних ілюзій, допоки їх не визволить справжній перекладач, здатний діяти у різних модусах (режимах) у межах вкладених одна в одну рамок культури і суб'єктивного досвіду й при цьому поважати неповторність як народів, так й індивідів. Суб'єктивність у перекладі розглянуто нами у роботі⁵⁹. У цій статті ми зосереджуємося не на індивідуальному досвіді людини, а на колективному досвіді людства, який, вважаємо, має вплив на переклад. Колективний ГРІХ з'являється у культурі у вигляді архетипних образів, підказаних архетипами із глибин колективного

---

⁵⁷ Benjamin W. The task of the translator. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader*. London & New York : Routledge, 2000[1923]. P. 21. <https://doi.org/10.4324/9780429280641>

⁵⁸ Weber S. A touch of translation: On Walter Benjamin's 'Task of the translator.' In Bermann, S., & Wood, M. (Eds.), *Nation, language, and the ethics of translation*. Princeton & Oxford : Princeton University Press, 2005. P. 65-79. <https://doi.org/10.1515/9781400826681.65>

⁵⁹ Vakhovska O. Subjectivity in metaphor translation: A case for Russian translation of English metaphors of depressive emotions. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 23. P. 99-117. DOI: <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-07>.

несвідомого у свідомість. Природі архетипів і архетипних образів присвячено наступний розділ статті.

2. Архетипи й архетипні образи із юнгіанської точки зору

Архетипи, згідно із К.Г. Юнгом, є первинними елементами людської душі: вони є «хтоничною частиною душі <...> через них душа вбудована у природу»⁶⁰. Як «форми без вмісту»⁶¹, архетипи недоступні спостереженню, а вмістом наповнюються лише при входженні у свідомість індивіда, де цей вміст і набуває певної своєї форми.

Юнг визначає архетипи як *архаїчні, універсальні, вічні образи*, які настільки абстрактні, що їх неможливо зобразити⁶². Як найвищі абстракції, архетипи, тим не менш, мають силу оформляти елементи душі у безліч інших образів, які знаходяться на різних рівнях абстракції. Це представляється нам як градуйований семантичний континуум, шкала якого простягається від абсолютно абстрактних до менш абстрактних і більш конкретних й до абсолютно конкретних ментальних образів; початок цієї шкали лежить у колективному несвідомому, кінець – в індивідуальній свідомості⁶³. На цій шкалі, одразу після архетипів розташовуються образи, які Юнг назвав архетипними.

Архетипні образи підказані архетипами й є тим способом, у який архетипи дані людям: архетипи пізнані та пізнавані людьми через архетипні образи. *Архетипний образ* є репрезентацією певного архетипа у свідомості; це та форма, якої архетип набуває при проникненні у свідомість. Й якщо архетипи неможливо зобразити, то архетипні образи «виникають у людській свідомості у завершній картинній формі без жодного зусилля розуму»⁶⁴ і тому є вже образами як такими. Архетипні образи складають підмножину множини

---

⁶⁰ Jung C. Mind and Earth. In R.F.C. Hull (Ed.), *Collected works of C.G. Jung*, volume 10. Princeton : Princeton University Press, 1970. P. 53. <https://doi.org/10.1515/9781400850976.29>

⁶¹ Jung C. The concept of the collective unconscious. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 9i. London : Routledge & Kegan Paul, 1936. P. 99.

⁶² Jung C. Archetypes and the collective unconscious. In G. Adler & R.F.C. Hull (Eds.), *Collected works of C.G. Jung*, volume 9, part 1. Princeton : Princeton University Press. 1981. 751 p.

⁶³ Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I. : 261. P. 65. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

⁶⁴ Bradshaw S., Storm L. Archetypes, symbols and the apprehension of meaning. *International Journal of Jungian Studies*. 2013. № 5(2). P. 154-176. <http://dx.doi.org/10.1080/19409052.2012.685662>

ментальних образів⁶⁵ та є рівно наділеними такими якостями, як непропозиційність і неописуваність словами. Вирізняльними якостями архетипних образів є їхня «нумінозність і здатність захоплювати»⁶⁶, дякуючи чому архетипні образи стають *символами*⁶⁷, наділеними внутрішньою, притаманною лише їм значимістю. Сягаючи далеко за свої межі у велику кількість інших об'єктів світу, символи набувають смислу лише у рамках конкретних культур: вони охоплюють фундаментальні цінності та основні риси цих культур, а культури, у свою чергу, підтримують символи у їхньому витлумаченні й використанні людьми, що до цих культур належать.

2.1. Від етимонів імен ГРІХА до його архетипних образів

Один із основних архетипових концептів, ГРІХ отримав свої перші імена у міфах і саме у міфах ГРІХ сформувався у концепт як такий. Відповідно до наших етимологічних джерел, етимомом українського іменника *grix* є східнослов'янський іменник *грѣхъ* зі значенням «помилка; сум'яття, порушення порядку»^{68,69,70,71,72,73}, а етимомом англійського іменника *a sin* є давньоанглійський іменник

---

⁶⁵ Goodwyn E. The neurobiology of the gods: How brain physiology shapes the recurrent imagery of myth and dreams. London & New York : Routledge, 2012. P. 28-59. <https://doi.org/10.4324/9780203141526>

⁶⁶ Jung C. On the nature of the psyche. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 8. London : Routledge & Kegan Paul, 1947. P. 414.

⁶⁷ Jung C. The portable Jung. J. Campbell (Ed.). London : Penguin Books, 1971. P. 474.

⁶⁸ Miklosich F. Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen. Wien : Wilhelm Braumüller, 1886. 556 S.

⁶⁹ Brugmann K. Indogermanische Forschungen: Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Strassburg : Karl J. Trübner, 1892. 776 S.

⁷⁰ Berneker E. Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1908-1913. 760 S.

⁷¹ Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. Москва : Типография Г. Лисснера и Д. Совко, 1959. 716 с.

⁷² Маковский М.М. Лингвистическая генетика. Проблемы онтогенеза слова в индоевропейских языках. Москва : Наука, 1992. 208 с.

⁷³ Етимологічний словник української мови : В 7 т. – Т. 2: Д-Копії / ред. кол. : О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1985. 572 с.

сутт з значенням «помилка; поганий вчинок»^{74,75,76,77}. Обидва слова початково не мали етичних або релігійних конотацій й лише пізніше розвинули значення «порушення волі Бога» як основне.

Східнослов'янське *грѣхъ* сходиться до праслов'янського кореня **grĕxъ*, значення якого розвивалося як «печіння як відчуття тіла > щось, що викликає таке відчуття і завдає болю > печіння совісті; каяття; жаль, провина > щось, що викликає печіння совісті;» пор. індоарійське *tápas* «жар > біль» та протоіндоєвропейське **gher-* «горіти.»

Архетипний образ вогню, тим самим, лежить в основі українського слова *грѣх*. Вогонь підтримував життя та в архаїчній картині світу був сакральним об'єктом, символізм якого був надзвичайно широким. Переплетення мовних форм, зокрема, символізувало зв'язок трьох світів: верхнього світу, де жили світлі боги, середнього світу, населеного людьми, і нижнього світу, де знаходилися темні сили. Це переплетення було також зв'язком часів: минулого, теперішнього і майбутнього, – й зв'язком племені із його предками (інколи, із предками-тваринами).

Язика полум'я мали і свій власний, особливий символізм: праслов'янське **grĕxъ* зв'язане із **groikso-/ *groiso-* «вигин, викривлення» і належить культурно універсальній архаїчній опозиції прямого «добро» і кривого «зло.» Значення «кривий» і «зло» були між собою зв'язані: ці вигини, буквально, були язиками полум'я, які перепліталися у вогні; їхній швидкий рух заворожував – й людина втрачала свідомість.

Обплетення язиками полум'я використовувалося у чаклунстві як спосіб околдувати й підкорити своїй волі. Значення «горіти» протоіндоєвропейського **kei-/ *kai-*, реконструйованого в англійському *soon* «скоро» і в українському *синій*, зливалося з архаїчним уявленням про гріхи, що їх людина скоює у ті моменти, коли позбавлена свідомості. Давній символізм синього кольору охоплював нижній світ (темно-синій колір) і верхній світ (небесно-синій колір): **kei-* означало «темні кольори у кольоровому спектрі вогню,» де синій колір знаходився внизу й, отже, у нижньому світі, чії темні сили підштовхували людину до скоєння гріха. Кольори вогню

---

⁷⁴ Brugmann K. Indogermanische Forschungen: Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Strassburg : Karl J. Trübner, 1892. 776 S.

⁷⁵ The Oxford dictionary of English etymology / ed. C.T. Onions. Oxford : Clarendon Press, 1966. 1025 p.

⁷⁶ Маковский М.М. Историко-этимологический словарь английского языка. Москва : Издательский дом «Диалог», 1999. 416 с.

⁷⁷ Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков. Винница : Нова Книга, 2010. 616 с.

сприймалися як сакральні чакри, гра яких була містичною. Синій колір як нижня чакра з'єднував вогонь і Мати-Землю, яка давала життя й одночасно була тією піччю, де згорали в попіл поховані тіла померлих; пор. англійське *Earth* «Земля» < протоіндоєвропейське *ar- «горіти.» Кожна із чакр символізувала особливий космічний, вселенський рівень і була наступною сходинкою на сходах, які вели догори і з'єднували три світи. Верхівка вогню як найгарячіша точка була тим місцем, де душа набувала очищення через страждання: значення «вогонь» зв'язане із значенням «очищати;» буквально, це було ритуальне очищення м'яса як плоті вогнем; пор. англійське *flesh* «плоть» та *a flash* «спалах вогню».

Язика полум'я перепліталися так щільно, що ставали хваткою, що несла страх, страждання і біль; пор. німецьке *Angst* «страх» < протоіндоєвропейське *angh- «вузький, тісний» від *ag-/*eg- «вогонь.» Страждання сприймалося як благословення і найвище благо, яке могло наблизити людину до світлих богів і до істини; пор. латинське *punire* «карати.» але індоарійське *punya* «хороший, гарний; священний,» і протоіндоєвропейське *andh «горіти,» але хетське *handaz* «істина» та *handai* «приводити до ладу.»

Давньоанглійське *synn* сходиться до прагерманського кореня **sundjō-/sunjō-*, значення якого розвивалося як «рух > вторгнення на заборонену територію > будь-яке порушення > невідповідність, неспівпадіння;» пор. давньосаксонське *sundia*, давньофризьське *sende*, давньоскандинавське *synd*, давньоверхньонімецьке *sunta* тощо розвинули своє значення «гріх» таким само семантичним шляхом.

Архетипний образ руху, тим самим, лежить в основі англійського *a sin*. Рух, і зокрема безперервний рух шляхом, рух стежкою, мав містичне значення в архаїчній картині світу і спирався на фундаментальну опозицію центра і периферії. Коло, що його малює ця опозиція, було колом життя; у нього вкладалися Космос як протилежність Хаосу й територія одного племені («ми») як протилежність території іншого племені («вони»). Порушення меж цього сакрального кола було виходом людини за межі області добра в область зла.

Рухаючися до центру, людина набувала ладу і гармонії; рухаючися від центру, людина перебувала у стані смертності й тліну; вихід же за межі кола був під повною заборонаю. Німецькі слова *Weg* «шлях» і *Weh* «біль» резонують із цим містицизмом; пор. також індоарійське *juti* «йти, рухатися,» але німецьке *gut* «хороший» і російське *жуть* «жах.»

Когнати давньоанглійського *synn* також базуються на архетипному образі руху, але по-різному грають із ним, висвітлюючи ті чи інші його елементи. Так, давньовірхньонімецьке *sind* розвиває значення «рух > щось, що трапляється або має місце один раз; раз, випадок > пляма:» якщо, прийнявши архаїчне мислення, подивитися з міфологічної точки зору і порівняти безперервний рух шляхом із динамічною послідовністю сцен, що приходять на зміну одна одній, то тоді «випадок» стає статичним знімком однієї із сцен у цій послідовності, а «пляма» – графічним зображенням цієї сцени як крапки на траєкторії, якою позначається шлях.

Цей статичний знімок – це тут і зараз, або там і тоді, людини, яка йде шляхом. Так, давньоанглійське *sod* розвиває значення «рух > щось, що існує у даний момент > щось справжнє,» яке відстежується також у протоіндоєвропейському **es-* «бути;» пор. готське *bi-sunjanē* «навкруги» та *sunja* «істина,» а також англійське *sooth* «правдивий, справжній.» *Sod* із часом розвиває значення від «щось справжнє» до «справжня провина як провина, яка однозначно була доведена;» пор. латинське *sons* «винуватець, злочинець» (від *sum* (*esse*) «бути, існувати») та давньоскандинавське *verð sannr at* «бути звинуваченим за наявністю доказів.»

Мандрівник шляхом, чиї тут і зараз – його правда як його точка зору, є недосконалим і смертним, що і саме по собі теж правда – це одна правда, або ще одна точка зору, що є одним і тим самим: прагерманське **sund-/sanB-a/ja* розвиває значення «справжній > земний, із плоті > смертний,» яке зближується із протоіндоєвропейським **ost-* «кістка (символ смертної природи людини);» пор. індоарійське *sant-* «те, що існує зараз; справжнє,» а також індоарійське *ásthi-* і латинське *os* «кістка.»

Архетипний образ «може бути чимось однокомпонентним, як-от статичний образ із сновидіння, або ж він може бути цілим нарративом у всій його багатокомпонентності, рівно як і цілі оповіді, подібно до поодиноких образів, можуть бути метафорою»⁷⁸. Так, вогонь і рух подані не як поодинокі образи, а як сукупності образів, або **нарративи**, які охоплюють певні закономірності у компоновці образів у межах конкретної культури. При тому, що кожен образ є емоційно значущим самим по собі, у нарративі спільна емоційна значущість образів сягає піку.

---

⁷⁸ Goodwyn E. The neurobiology of the gods: How brain physiology shapes the recurrent imagery of myth and dreams. London & New York : Routledge, 2012. P. 56. <https://doi.org/10.4324/9780203141526>

Наратив для українського слова *гріх*. Людина знаходиться у сум'ятті й скоює гріх через те, що темними силами була позбавлена волі і свідомості. Світ уміщується у часову протяжність і вертикально розділяється на нижній, середній і верхній світи. Темні сили знаходяться у нижньому світі. Гріх скоюється у середньому світі, де живуть люди. Верхній світ – обитель світлих богів. Три світи зв'язані між собою сакральним вогнем.

Людина, яка скоїла гріх, опиняється у цьому вогні; язики полум'я тримають її у хватці страху, страждань і болю (горіння тіла → горіння душі). Рухаючись вгору за вертикаллю вогню, душа людини піднімається у верхній світ і проходить усі вселенські рівні від низу до верху. Людина смертна, й низ цього вогню – це те місце, де її тіло після похорону згорає у попіл. Верх цього вогню – найгарячіше його місце; тут душа страждає найсильніше й очищується через це страждання. Душа наближається до світлих богів і до істини. Це очищення відновлює лад як внутрішній порядок світу.

Наратив для англійського слова *a sin*. Людина рухається безперервно шляхом (життя) і заходить на заборонену територію (скоює гріх). Це – поганий вчинок, адже людина цим вчинком порушує сакральний порядок горизонтально розділеного світу. Цей світ є вкладеними одне в одне колами Космосу й протиставленого йому Хаосу, а також території одного племені й протиставленої їй території іншого племені; у кожному колі є центр як утілення добра і периферія як утілення зла. У гріху, людина виходить за межі цих кіл.

Рух людини цим шляхом – динамічна зміна сцен, а гріх людини є лише однією із сцен (моментом життя) у всій їхній послідовності. Гріх – випадок, один раз на шляху людини (у її житті) – постає як пляма, або крапка, на траєкторії, яка означає шлях (лінія життя), але подорож людини триває й не переривається через скоєний нею гріх. Цей гріх – природа цієї людини, тому що всі люди недосконалі і смертні. Цей гріх – правда про цю людину. Провина людини у скоєнні цього гріха була доведена.

Ці два наративи, очевидно, схоплюють *різне знання ГРІХА* й є двома різними метафорами: (НАСЛІДКОМ) ГРІХ(А) є ГОРІННЯ У ВОГНІ для іменника *гріх* і (ОБСТАВИНОЮ) ГРІХ(А) є РУХ НЕ ТИМ ШЛЯХОМ для іменника *a sin*; імплікації цих метафор подано у наративах у дужках. При тому, що обидві метафори укорінені у первинному, утілесненому досвіді, кожна із них пояснює духовне переживання гріха людиною у термінах особних і між собою не пов'язаних переживань тіла. *Картинно, це різні ГРІХИ*. Світ для слова *гріх* організований вертикально від низу до верху. Цей гріх –

стан людини після скоєння поганого вчинку, тобто *gr̄ix* орієнтовано не на самий вчинок, а на моральні наслідки цього вчинку для грішника. Цей стан – страх і провина; печіння тіла, яке завдає страждання і болю, переноситься метафорично на досвід людської душі у гріху: *gr̄ix* є чимось, що пече совість, й це тривале відчуття. Важливими є каяття та внутрішнє неприйняття гріха людиною, а не зовнішня заборона та засудження гріха суспільством: увагу зосереджено на відносинах людини зі світлими богами та з істиною, пор. українське *совість* від східнослов'янського *съвьсть* «знання або розуміння, що приходять разом із іншим, імовірно, божественним знанням і розумінням.»

Світ для слова *a sin* організований горизонтально від центра до периферії. Цей гріх – поганий вчинок, тобто *a sin* орієнтовано на самий вчинок і на його природу, точніше, на обставину цього вчинку, але не на моральні наслідки цього вчинку для грішника: *a sin* – це тоді, коли людина рухається у напрямку від центра і виходить за дозволу межу, що може бути й одномоментним. Важливою є зовнішня заборона і засудження гріха суспільством, у якому має бути хтось (або ж це може бути суспільство у цілому), хто доведе провину грішника у скоєнні цього поганого вчинку, пор. практику *corp̄us delicti* у західному праві.

ГРІХ є універсальним концептом, який завжди дається людям у культурно-специфічному вигляді. Із плином часу, образи вогня та руху мали формуючий вплив на культури, яким вони були надані, й продовжували підтримувати базові, імпліцитні константи своїх унікальних світопорядків. Архетипний вплив простежується як у біблійному прототипі ГРІХА, так і в еволюції ГРІХА в християнській картині світу⁷⁹. Так, у Старому Заповіті ГРІХ виступає регулятором скоріш суспільного життя людей, аніж духовного життя людини, й лише у Новому Заповіті ГРІХ набуває перш за все духовної значимості. Характерно, що східне християнство акцентує каяття грішника й спокутування ним скоєного гріха, тоді як західне християнство вбачає причину гріха у недосконалості людської волі і людської природи в цілому, яка не може не грішити, адже вона істинно зла. Гріхи західним християнством визначаються як умисні, усвідомлювані вчинки й детально класифікуються; ставлення до гріха є достатньо раціональним і прагматичним: гріх інколи набуває правового звучання, наприклад, мала місце практика, за якою

---

⁷⁹ Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV-XXI веков. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 Германські мови (англійська). Харків, 2011. 290 с.

індульгенція могла пом'якшити покарання за гріх. Так, архетипні образи ГРІХА знайшли різне відображення у світлі розбіжностей, закладених християнством у витлумаченні ГРІХА.

2.2. Від архетипних образів ГРІХА до його архетипів

ГРІХ базується на певних «схемах людського духу»⁸⁰ й є незбагненим у термінах раціонального осмислення. ГРІХ – це вихід колективного несвідомого на поверхню свідомості людини, яка знаходиться у гріху. Архетипи як абстракції можуть бути впізнані лише за тими ефектами, які вони чинять: «архетип не стільки «у» мозку, скільки він *користується* мозком»⁸¹ і в цьому користуванні й може бути впізнаний. Архетипи – це оркестр, який грає у темряві: інструментів не видно, але кожен із них впізнаваний за мелодією, яку він створює. На нашу думку, архетипи ГРІХА так само можуть бути впізнані за «інгредієнтами та асоціаціями»⁸² його архетипних образів. Ці інгредієнти та асоціації вказують, що ГРІХ походить від архетипів ТІНЬ, АНІМА, САМІСТЬ і ТРАНСФОРМАЦІЇ, які свого часу були описані К.Г. Юнгом серед інших архетипів колективного несвідомого. Разом, ці чотири архетипи дають людству *однаково передзнання ГРІХА*.

Згідно із Юнгівською психологією, кожна особистість, при тому, що вона є цілісною, складається з особистостей парціальних, іменами яких є архетипи, кожен з яких і становить частину цього цілого (у викладі нижче, природа архетипів розкривається за низкою робіт К.Г. Юнга, вже цитованих нами у цій статті). **ТІНЬ** – відносно автономна «фрагментарна» особистість, у якій акумульовано зло як неприйнятні, засуджувані настанови й схильності, які витісняються із свідомості, оскільки вони є несумісними із добром як свідомим вибором людини. У гріху, ТІНЬ починає домінувати над іншими парціальними особистостями.

АНІМА (лат. «життєве начало, душа, життя») – спадкоємиця тваринних предків людства, один із основних регуляторів поведінки людей. АНІМА пов'язана із спонтанними реакціями та ірраціональна; прагнучи життя, АНІМА однаково прагне добра і зла: такі категорії

---

⁸⁰ Флоренський П.А. Столп и утверждение истины. Опыт православной теодицеи в венадцати письмах. Москва : Путь, 1914. 814 с.

⁸¹ Haule J. Jung in the 21st century, vol. 1. *Evolution and Archetype*. London & New York : Routledge, 2010. P. 21. <https://doi.org/10.4324/9780203833612>

⁸² El-Shamy H., Schrempf G. Union of opposites, or Coniunctio Oppositorum, various motifs. In J. Garry & H. El-Shamy (Eds.), *Archetypes and motifs in folklore and literature : A handbook*. New York : M.E. Sharpe, Inc., 2005. P. 481-489. <https://doi.org/10.4324/9781315097121>

зовсім відсутні у її природі; життя тіла і життя душі не підвладні скромності й позбавлені буденної моралі, що робить їх лише здоровішими. АНІМА, як жіноча частина душі, має пристрасть до всього, що є несвідомим і темним, двозначним і хаотичним у жінці.

САМІСТЬ – архетип порядку; центр існування усіх людських створінь: точка початку та кінця, САМІСТЬ є аспектом Бога. ГРІХ співвідноситься із САМІСТЮ як ідея цілісності особистості й порушення цієї цілісності в результаті скоєння гріха. Гріх розбиває САМІСТЬ на розрізнені частини; гріх – моральне зло, корінь недосконалості людей, причина розпаду і відчуження людини від людини.

ТРАНСФОРМАЦІЇ приводять ці архетипи по черзі у дію у гріху. Зло походить від добра й не може походити від чогось іншого, ніж як втрата добра⁸³. Добро, у свою чергу, не може походити від чогось іншого, ніж як від зла, й, якщо б не було зла первородного гріха, не трапилось би і добро *felix culpa*, за яким послідувало ще більше добро Спасіння⁸⁴: «протилежності притягуються й зливаються у ціле, яке є чимось більшим, ніж просто сума протилежних частин. <...> будь-яка сутність уміщує у собі і свою протилежність»⁸⁵. Для архаїчного розуму, усе, що існує, походить із темряви, й у Біблії також сказано, що світло пішло із темряви. У людській душі, ніщо не є однозначним та визначеним: АНІМА може постати як янгол світла, а ПІНЬ може вмістити в собі низку схвалюваних мораллю спонукань і внутрішніх поштовхів, як-от нормальні інстинкти, творчі імпульси та інсайти. Ця амбівалентність підтримує у рівній мірі й ГРІХ.

У Таблицях 1 і 2 узагальнено результати нашого дослідження. У них, символізм інгредієнтів та асоціацій архетипних образів ГРІХА подано за роботами^{86,87}.

---

⁸³ Augustine of Hippo. (426). On the city of God against the pagans. Book XI, Chapter 9. Режим доступу <https://www.newadvent.org/fathers/120111.htm>

⁸⁴ Jung C. Good and evil in analytical psychology. *Journal of analytical psychology*. 1960. № 5. P. 91-100. <https://doi.org/10.1111/j.1465-5922.1960.00091.x>

⁸⁵ El-Shamy H., Schrempf G. Union of opposites, or Coniunctio Oppositorum, various motifs. In J. Garry & H. El-Shamy (Eds.), *Archetypes and motifs in folklore and literature: A handbook*. New York: M.E. Sharpe, Inc., 2005. P. 482. <https://doi.org/10.4324/9781315097121>

⁸⁶ Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и мир образов. Москва: Москва Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. 416 с.

⁸⁷ Маковский М.М. Феномен ТАБУ в традициях и в языке индоевропейцев. Сущность, формы, развитие. Москва: Либроком, 2012. 280 с.

Таблиця 1

Від архетипного образу вогню до архетипів ГРІХА

Архетипний образ	Інгредієнти та асоціації	Архетипи
Вогонь	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>блакитний колір</i> в архаїчній картині світу символізував <i>несвідоме</i> й <i>потойбічне</i> ▪ вважалося, що <i>швидкий рух язиків полум'я</i> позбавляє свідомості; цей рух символізував <i>несвідоме</i> 	ТІНЬ
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>вогонь</i> символізував <i>душу</i> ▪ <i>вогонь</i> символізував <i>переплетення життя і смерті</i> ▪ <i>вогонь</i> був символом <i>душі (тваринного) предка</i> ▪ <i>блакитний колір</i> символізував <i>сум'яття</i>, у якому темні сили схилили людину скоїти гріх ▪ <i>блакитний колір</i> був сакральним кольором Матері-Землі, яка втілювала <i>жіноче начало</i>, символізувала <i>пасивність і несвідоме</i> 	АНІМА
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>вогонь</i> був символом <i>цілісності: вогняна вертикаль</i> зв'язувала три світи, які утворювали <i>божественну вселенську цілісність</i> ▪ <i>страждання</i>, як вважалося, надає людині <i>цілісності</i> й наводить <i>лад у світі</i> 	САМІСТЬ
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>язики полум'я</i> сприймалися як <i>вигини, кривизна</i>, а згинання символізувало <i>трансформацію й змінювання: згинання</i> мало містичний символізм <i>переродження</i> й, як вважалося, <i>відновлювало</i> порядок і гармонію, <i>порушені</i> раніше ▪ <i>переплетення язиків полум'я</i> символізувало зв'язок часів та трьох світів, а також зв'язок із (тваринними) предками 	ТРАНСФОРМАЦІЇ

Як видно з Таблиці 1, областю із найбільшою кількістю інгредієнтів та асоціацій архетипного образу вогню є область

АНІМИ, що відповідає особливому, культурно-специфічному знанню, закладеному в слові *grix*.

Таблиця

Від архетипного образу руху до архетипів ГРІХА

<i>Архетипний образ</i>	<i>Інгредієнти та асоціації</i>	<i>Архетипи</i>
Рух	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>зовнішній бік, периферія священного кола втілювали Хаос і символізували несвідоме</i> ▪ значення «<i>межа, край</i>» і «<i>зло</i>» були тісно зв'язані між собою 	ТІНЬ
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ як символ <i>несвідомого</i>, Мати-Земля називалася словами, близькими до індоарійського <i>ardha</i>– «<i>зовнішній бік, на периферії,</i>» що втілювали <i>Хаос</i> 	АНІМА
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>центр</i> сакрального кола символізував впорядкований <i>Космос</i> ▪ ідеї <i>руху</i> та <i>цілісності</i> були тісно зв'язані між собою ▪ <i>порушення кордонів, меж</i> символізувало <i>втрату цілісності</i> ▪ <i>межа</i> відокремлювала область несвідомого; пор. також <i>стіну, яка, як метафора, розділяє свідоме і несвідоме</i> у романі-есе академіка О.О. Криштала⁸⁸ ▪ <i>Космос</i> втілював <i>добро</i>, а <i>Хаос</i> втілював <i>зло</i> 	САМІСТЬ
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>життя, яке приходить на зміну смерті, й смерть, яка приходить на зміну життю,</i> були божественною цілісністю, яку символізувало сакральне коло 	ТРАНСФОРМАЦІЇ

⁸⁸ Кришталь О.О. До співу пташок: приватна подорож до себе. Роман-есе. Київ : ФОП Паливода А.В., 2020. 255 с.

Як видно з Таблиці 2, областю із найбільшою кількістю інгредієнтів та асоціацій архетипного образу руху є область САМОСТІ, що відповідає особливому, культурно-специфічному знанню, закладеному в слові *a sin*.

Архетипи «являють себе в якості ідей або в якості образів, як і все інше, що стає вмістом свідомості»⁸⁹. При тому, що цю статтю ми присвячуємо образному представленню архетипів ГРІХА, ми досліджували архетипи ГРІХА як ідеї, без відсилки до їхньої картинності, у роботі⁹⁰, де показуємо, що архетипами ГРІХА є ТІНЬ, АНІМА, САМІСТЬ і ТРАНСФОРМАЦІЇ: ті ж самі чотири архетипи, які показані й у цій статті. Вважаємо, що це підтверджує правильність підходу, запропонованого нами у статті. Обидва підходи до архетипів ГРІХА – як до ідей і як до образів – дають відчуття підйому на вершину гори: вершина одна, а ось піднятися на неї можна двома різними схилами. І все ж, увагу у цій статті зосереджено на слові й на тих неповторних ментальних образах, які це слово несе в собі, а не на реченні й тих ідеях, які це речення передає у формі пропозицій.

3. Образ отвору як внутрішня форма

англійських іменників *an eye, an ear, a mouth* та *a nose*

В архаїчній картині світу, людське тіло вважалось мікрокосмом, малим всесвітом відносно до макрокосму великого всесвіту, який включав у себе все існуюче. Людська голова в антропоморфній моделі всесвіту вважалася центром дітородження і продовження роду. Голова тісно пов'язувалася із поняттям числа (яке і саме по собі було символом всесвіту) і, зокрема, із сакральним числом сім: подібно до всесвіту із його сімома безоднями, людська голова має сім отворів, кожен із яких мислився як одна із цих безодень; пор. латинське *caput* «голова» походить від протоіндоєвропейського **septm-* «сім,» а також пов'язується із індоарійським **khappa-* «безодня, отвір»⁹¹.

У цьому розділі, ми використовуємо у комбінації етимологічні дані із наших попередньо цитованих етимологічних джерел, згідно із

---

⁸⁹ Jung C. On the nature of the psyche. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 8. London : Routledge & Kegan Paul, 1947. P. 435.

⁹⁰ Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV-XXI веков. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 Германські мови (англійська). Харків, 2011. 290 с.

⁹¹ Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и мир образов. Москва : Москва Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. 416 с.

якими *образ отвору* є спільною внутрішньою формою для слів *an eye* (n), *an ear* (n), *a mouth* (n) та *a nose* (n). На основі цих даних ми пропонуємо наше витлумачення архаїчного символізму цих семи отворів як елементів мікро- і макрокосму.

An eye (n) (від прагерманського **augon* «око» < протоіндоевропейського **ak-/*ok-* «бачити; око») зв'язується із архаїчним значенням «різати,» розвиток якого відбувався як «різати > гострий > камінь;» пор. українське слово *око*. Око архаїчно мислилося у термінах (1) води (а також, потоку води), як, наприклад, в протоіндоевропейському **ag-/*og-* «око,» типологічно протиставленому латинському *aqua* «вода,» і (2) вогню, як, наприклад, в протоіндоевропейському **ag-* «вогось; горіти;» пор. також архаїчні міфи про вогняні ріки та моря, де цей символізм поєднано. В архаїчній картині світу, око, подібно до води та вогню, вважається місцем перебування душі й символізує місяць (вода) і сонце (вогось). Око вважається джерелом божественної сили, яка може як зцілити, так і зруйнувати: якщо сонце випромінює добро, то місяць і зорі можуть світити не лише світлом добра, але й зла; пор. німецьке *Auge* «око,» але давньоскандинавське *ugg* «страх, безлад,» а також російське *глаз* «око,» але *зло* «зло.» Світло, що його символізує око, нерозривно пов'язане зі звуком; світло і звук вважаються дивами першотворення всесвіту, здійснюваного у русі божеств. Око через символізм води втілює жіноче начало; пор. німецьке *Auge* «око» і латинське *aqua* «вода,» але *vagina* «the pudendum.» Очі, подібно до водної поверхні, відображають зміни у душевному стані людини, а відображення у воді вважається маніфестацією божества.

Око пов'язане із знанням: цей зв'язок спирається на значення «різати» кореня **ghel-* (пор. валійське *gylm* «ніж,» а також російське *сечь* «різати > бачити > знати, розуміти»), яке розвивалося як (1) «сяяти, блищати;» пор. середньовісньонімецьке *glast* «сяйво,» а також ірландське *suil* «око» і латинське *sol* «сонце,» (2) «рідкий > скло;» пор. російське *стекло* «скло» < *с-тек-/течь* «текти» і гельське *glaiiss* «ріка,» і (3) «зжиматися, затвердівати;» пор. індоарійське *gulah* «намистина.» Око, метафорично, є каменем обличчя; пор. російське *глаз* «око,» але польське *glaz* «камінь.» Це прозорий камінь, крізь який можна бачити і в якому видно відображення; цей камінь блищить і випромінює світло.

An ear (n) (від прагерманського **auzon-* < протоіндоевропейського **ous-* «вуха») зв'язується із значенням «плести» протоіндоевропейського кореня **au-*, яке розвивалося як «плести >

з'єднувати > брати, вбирати > відчувати, зачинати, розуміти.» Із архаїчної точки зору, вухо бачиться як the pudendum і пов'язується із статевим актом; пор. осетинське *us* «жінка,» але авестийське *usi* «два вуха» і старослов'янське *ucho* «вухо.» Вухо в антропоморфному мікрокосмі є місцем, де вогонь як втілення чоловічого начала запліднює воду як втілення жіночого начала. Божественне слово (протоіндоєвропейське **uer-* «слово») є «тим, що входить у вухо,» і буквально має роль сперми, яка запліднює голову; пор. латинське *auris* «вухо,» але осетинське *waryn* «народжувати.» Завдяки своєму вогняному символізму, вухо пов'язується із значенням «золото» (пор. латинське *aurum* «золото») і, як символ мудрості, наділяється божественною силою.

Звук, що його вухо здатно прийняти в себе, нерозривно зв'язаний із світлом: звук і світло є першоелементами божественного творіння всесвіту; пор. протоіндоєвропейське **ak-/*ok-* «бачити; око,» але **ag-/*eg-* «видавати звук.» Світло і звук порівнюються із божественним рухом, у якому і був створений всесвіт; пор. протоіндоєвропейське **ag-* «рухатися.» Оскільки ніч представляє слух, але не зір, і символізує жіноче начало (пор. тохарське *A wse* «ніч» та осетинське *woes* «жінка»), вухо також є символом жіночого начала.

A *mouth* (n) (від прагерманського **muntha-* «рот» < протоіндоєвропейського **men-t* «розминати, місити, подрібнювати > жувати» < **men-* «вигинатися, здійматися; підніматися») зв'язується з архаїчним значенням «виступати вперед, видаватися,» яке зазнало семантичного зсуву від «підборіддя» як частини обличчя, що виступає вперед, до «рота,» пор. латинське *mentum* «підборіддя» і валійське *mant* «щелепа.»

Рот в антропоморфній моделі всесвіту є місцем, де перебуває душа, яка мислиться як вогонь (пор. хетське *tuwas* «душа» < протоіндоєвропейське **men-/*man-* «горіти»). Рот є центром дітородження; пор. латинське *mundus* «всесвіт,» індоарійське *mānas* «дух, душа,» давньоанглійське *mōþ* «дух, душа,» але протоіндоєвропейське **moud-* «геніталії,» українське *rom*, але *народити*, латинське *os, oris* «рот,» але осетинське *aryn* «народжувати.» В архаїчній картині світу, рот мислиться як такий, що народжує і породжує, й, через ідею дітородження, символізує the pudendum; пор. литовське *mutenti* «злягатися.» Вважалося, що божества запліднюють себе, ковтаючи свою власну сперму й випльовуючи із свого рота цілі світи; пор. давньоанглійське *swelgan* «ковтати,» але *swegle* «сонце.»

А *nose* (n) (від прагерманського *nuso– < протоіндоєвропейського *nas– «ніс») зв'язується із архаїчним значенням «різати, бити > випинатися, стирчати; підніматися;» пор. російське *нос* «ніс,» але осетинське *nos* «шрам,» а також російське *нож* «ніж» і латинське *gnoscere* «знати < різати.» Протоіндоєвропейський корінь *nas– «ніс» з'явився як мовне табу, утворене за допомогою додавання заперечного елемента *ne-. В архаїчній картині світу, ніс вважається місцем, де перебуває душа, та є фалічним символом; при цьому як душа, так і фалос в основі своїй мають символізм вогню.

Фалічне значення пов'язується, з одного боку, з ідеєю здійснення фалічних рухів із метою відтворити рухи божества під час створення всесвіту («бити > викресати вогонь > вогонь») й у такий спосіб вшанувати божество; з іншого боку, вогонь як «щось, що знаходиться у вертикальній позиції > прямостояче» і сам по собі має фалічний символізм, який поширюється на жердини які, як знаки божества, вказують на верхню, божественну частину макрокосму. Ніс, за аналогією, є також знаком божества, але у мікрокосмі людського тіла, де ніс символізує всесвітній розум. Ніс є символом вогню та сексуальної потенції («вогонь > поштовх, пристрасть > людський вогонь») й, як і фалос, є предметом поклоніння та амулетом; пор. індоарійське *as* «життя, душа,» ісландське *nava* «життя,» але *nosi* «репіс equi,» давньоісландське *knoss* «коштовність < коштовний < приємний < чистий, непорочний, вірний < народжувати) (сексуальна потенція пов'язана із силою, владою та багатством), давньоанглійське *ge-nisan* «рятувати,» литовське *deguns* «ніс» < індоарійське *tok*– «сперма; потомство» та протоіндоєвропейське *dheg– «горіти, випинатися, висуватися вперед (про вогонь)» та англійську ідіому *to pay through the nose*, де *the nose* мислиться як багатство. Крім того, ніс відноситься до мовлення, у якому звук і душа зливаються як маніфестації божества, яке створює всесвіт; пор. англійське *a nose* «ніс» та *a noise* «шум.»

Наведені дані свідчать, що архаїчний образ отвору мотивував виникнення в англійській мові слів *an eye*, *an ear*, *a mouth* та *a nose* у їхніх особливих зовнішніх формах і є, таким чином, внутрішньою формою цих слів. Цей отвір є вогняною безоднею; символізм цього отвору охоплює чоловіче і жіноче начала: якщо ніс символізує чоловіче начало, то рот – жіноче; якщо око пов'язується із світлом і тому із чоловічим началом, то вухо пов'язується із звуком і тому із жіночим. Очевидно, не дарма із давнини-давен говорять, що «Чоловіки люблять очима, а жінки – вухами.»

Цей отвір є архетипним образом; його інгредієнти та асоціації, як-от душа, а також вогонь і вода, відносять цей образ до архетипів АНІМА та АНІМУС, а коло як репрезентація космічної цілісності відносить цей образ до архетипу САМІСТЬ, який, за визначенням К.Г. Юнга, є архетипом порядку: чоловіче і жіноче начала є частиною космічного порядку та устрою, й, думаємо, тут буде доречно згадати про китайське філософське поняття інь та ян.

Образ отвору як образ-насінина: мережі полісемії англійських іменників *an eye, an ear, a mouth* та *a nose*. Лексичне значення кожного із чотирьох досліджуваних нами іменників охоплює набір лексико-семантичних варіантів. Ці лексико-семантичні варіанти утворюють, відповідно, чотири мережі полісемії, які структуруються пропозиціями.

У цій статті ми покладаємося на лінгвокогнітивний підхід до аналізу полісемії, запропонований професором Жаботинською С.А.⁹² і залучаємо до нашого аналізу запропоновану Світланою Анатоліївною⁹³ номенклатуру пропозицій, за допомогою яких ми аранжуватимемо лексико-семантичні варіанти значень іменників *an eye, an ear, a mouth* та *a nose* у вигляді семантичних мереж⁹⁴. Пропозиції, що їх виокремлено у теорії значення, яку розвиває професор Жаботинська С.А., намічені як такі із найвищим ступенем абстракції: ці пропозиції залучають (1) початкові, первинні поняття, доступні людині у досвіді пізнання світу, (2) базові атрибути, що ці поняття набувають, і (3) основні відношення, що ці поняття можуть розвивати. Пропозиції мають обмежену кількість, утворюючи кінцевий набір інструментів людської думки, але можуть утворювати необмежену кількість конфігурацій цієї думки, поєднуючись між собою у мережі й мережі мереж. Наголосимо, що йдеться про **думку пропозиційну**.

Відповідно до обраного підходу, починаємо наш аналіз із словникового пошуку із метою скласти якомога повний список лексико-семантичних варіантів, розвинених іменником *an eye* в

---

⁹² Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького*. 2008. Чернівці : Книги ХХІ. С. 357-368.

⁹³ Жаботинська С.А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica. Філологічні студії*. 2019. Вип. 13. С. 17-27. doi: 10.28925/2311-2425.2019.13.3

⁹⁴ Прим.: через обмеження текстового викладення, ми включаємо в аналіз, але не наводимо у статті мережі полісемії іменників *an ear, a mouth* та *a nose*, оскільки увагу у статті зосереджено не на полісемії як такій. Читачі, зацікавлені у будові саме цих мереж, радо запрошуються запитати їх у зручний спосіб в авторки статті.

англійській мові⁹⁵. Наступним кроком нашого аналізу є аранжування цих лексико-семантичних варіантів за допомогою пропозицій у семантичну мережу, яка, по-перше, унаочнить, як саме лексико-семантичні варіанти значення *an eye* (n) пов'язані між собою, й, по-друге, організує семантичний простір *an eye* (n) у кілька концептуальних доменів.

Іменник ***an eye***, за даними лексикографічних джерел^{96,97,98,99,100,101,102}, має 44 лексико-семантичні варіанти¹⁰³. Мережа полісемії цього іменника має такий вигляд:

1 орган зору людей і тварин, який має чутливі до світла клітини зі зв'язками із нервовими волокнами, що уможливило перетворення світла, яке входить в око, на нервові імпульси, які надходять до мозку: *She opened one eye, then the other, confirming his words;*

1.1 очне яблуко¹⁰⁴: *Her eyes fell when he looked at her*

1 → **1.1** WH-ціле *має* PR-частину;

1.1.1 райдужна оболонка органу зору: *blue eyes*

1.1 → **1.1.1** WH-ціле *має* PR-частину;

1.1.2 сенсорна система зору, ретинальні рецептори: *Her eyes slowly became accustomed to the dark*

1.1 → **1.1.2** WH-ціле *має* PR-частину;

---

⁹⁵ Прим.: у цій статті, ми працюємо з полісемією як мовним явищем, відсилки до мовлення нами не намічено.

⁹⁶ ABBY Lingvo On-line Dictionary. Режим доступу <http://www.lingvo.ua/>

⁹⁷ Collins English Thesaurus Dictionary. Режим доступу www.collinsdictionary.com/english-thesaurus

⁹⁸ Dictionary of the English Language. Режим доступу www.thefreedictionary.com

⁹⁹ English Thesaurus Dictionary. Режим доступу www.thesaurus.com

¹⁰⁰ General English Dictionary. Режим доступу www.thefreedictionary.com/dictionary.htm

¹⁰¹ Macmillan Dictionary and Thesaurus. Режим доступу www.macmillandictionary.com

¹⁰² Merriam Webster Dictionary. Режим доступу www.merriam-webster.com

¹⁰³ Прим.: ми дякуємо студентці магістратури Шлапак Тетяні за здійснений нею лексикографічний пошук, який надав фактичний матеріал для нашого дослідження.

¹⁰⁴ Прим.: тут і далі, у першому рядку наведено лексико-семантичний варіант у складі значення лексеми *an eye* (n), а в наступному рядку з відступом наведено пропозицію, що лежить в основі цього лексико-семантичного варіанту.

1.1.2.1 здатність бачити, наявність зору: *These bacteria are invisible to our eyes*

1.1.2 → **1.1.2.1** CR-каузатор *робить* FT-фактивитив;

1.1.2.1.1 розвинена здатність до розпізнавання, прозорливість: *she has an eye for fresh talent*

1.1.2.1 → **1.1.2.1.1** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

1.1.2.1.2 оцінювання на око: *faultless eye*

1.1.2.1 → **1.1.2.1.2** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

1.1.3 погляд, погляд із певним виразом або уважний погляд: *a stern eye*

1.1 → **1.1.3** CR-каузатор *робить* FT-фактивитив;

1.1.3.1 сексуально привабливий, грайливий або провокуючий погляд: *to make eyes at somebody*

1.1.3 → **1.1.3.1** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

1.1.3.2 увага; спостереження, огляд: *he tried to catch her eye, under the eye of a guard, in the public eye*

1.1.3 → **1.1.3.2** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

1.1.3.3 думка, точка зору: *in the eyes of the law*

1.1.3 → **1.1.3.3** CV-компаратив є *начебто* МТ-корелят;

1.1.3.3.1 особливий спосіб бачення, розуміння або оцінювання чогось: *Only a trained eye can tell the difference between the original painting and a good copy*

1.1.3.3 → **1.1.3.3.1** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

1.1.3.4 мета або намір: *an eye to one's own advantage*

1.1.3 → **1.1.3.4** AG-агенс *діє на* РТ-пацієнс;

1.1.3.5 відтінок кольору: *with an eye of blue*

1.1.3 → **1.1.3.5** CV-компаратив є *начебто* МТ-корелят;

1.2 область обличчя навколо ока; сукупність структур, розташованих у середині орбіти ока або навколо неї, які тримають або захищають око: *heavy-lidded eyes, a black eye*

1 → **1.2** X *існує* ТАМ/ЛС-локатив;

1.3 орган, чутливий до світла, як-от у деяких нижчих форм життя:
Eyes allow the earthworm to sense light and dark

1 → **1.3** CV-компаратив *є наче* AN-корелят;

2 детектив: *She hired a private eye*

1 → **2** WH-ціле *має* PR-частину;

3 екран телевізора: *the eye of TV*

1 → **3** CV-компаратив *є начебто* MT-корелят;

4 частина головної палуби судна, яка найбільше видається вперед:
it was hanging in the eyes of the ship

1 → **4** CV-компаратив *є начебто* MT-корелят;

5 пляма, точка, зарубка (прототип як абстракція для розвитку кількох лексико-семантичних варіантів)

1 → **5** CV-компаратив *є начебто* MT-корелят;

5.1 темна пляма на картоплині, із якої проростають стебло і листя:
withered potatoes sprouting at the eyes

5 → **5.1** ID-індивід/вид *є* CL-класифікатор/рід;

5.2 пляма на пір'їні: *eyes of a peacock*

5 → **5.2** ID-індивід/вид *є* CL-класифікатор/рід;

5.3 пляма на крилі метелика: *She noticed small black eyes on the butterfly wings*

5 → **5.3** ID-індивід/вид *є* CL-класифікатор/рід;

5.4 зарубка, до якої кріпиться м'яз в устрицях та інших двостулкових раковинах молюсків: *the eye of oysters*

5 → **5.4** ID-індивід/вид *є* CL-класифікатор/рід;

6 отвір, дірка (прототип як абстракція для розвитку кількох лексико-семантичних варіантів)

1 → **6** CV-компаратив *є начебто* MT-корелят;

6.1 отвір, що його спеціально зроблено у чомусь: *to make an eye in a box*

6 → **6.1** ID-індивід/вид *є* CL-класифікатор/рід;

6.2 дірка, як-от у певних сортах сиру: *the boy looked through the eyes of cheese*

6 → **6.2** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.3 дірка у верхньому жорні: *the eye of the millstone*

6 → **6.3** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.4 дірка в інструменті, як-от зроблена для ручки: *the eye of an ax*

6 → **6.4** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.5 дірка у голці, крізь яку протягують нитку: *strands of glass tiny enough to pass through the eye of a needle*

6 → **6.5** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.6 вічко: *he came up to the peepye and looked into it*

6 → **6.6** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.7 маленька петелька для застібки або крючка: *eyes on a dress*

6 → **6.7** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.8 кільце, через яке щось передається або просувається: *to pass the rope through the eye*

6 → **6.8** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.9 гирло шахти: *he was standing at the eye of a shaft*

6 → **6.9** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

6.10 отвір камери: *Fashion models are completely comfortable with the eye of the camera*

6 → **6.10** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

7 центр, суть чого-небудь: *the eye of the problem, the eye of an issue*

1 → **7** CV-компаратив є начебто МТ-корелят;

7.1 центр дії або події: *right in the eye of the controversy*

7 → **7.1** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

7.2 центр мішені: *the bull's-eye*

7 → **7.2** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

7.3 серцевина квітки: *delicate flowers of light blue color, with white or yellow eyes*

7 → **7.3** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

7.4 відбірний шматок м'яса із центральної частини: *eye of the round*

7 → **7.4** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

7.5 мала область низького тиску та спокою у центрі торнадо або циклону: *the smaller the eye, the more intense the winds*

7 → **7.5** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

8 початок, виток (прототип як абстракція для розвитку кількох лексико-семантичних варіантів)

1 → **8** CV-компаратив є *начебто* МТ-корелят;

8.1 виток джерела або річки: *the eye of the river dries up*

8 → **8.1** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід;

8.2 напрямок, із якого дме вітер: *He could not determine the eye of the wind*

8 → **8.2** ID-індивід/вид є CL-класифікатор/рід.

Іменник *an eye*, таким чином, розвиває змішану полісемію, із взаємодією радіальних та ланцюжкових фрагментів у семантичній мережі. Мережа залучає вісім вузлів й організує семантичний простір *an eye* (n) у вигляді двох концептуальних доменів: ЖИВА ІСТОТА (із субдоменом ЛЮДИНА) та НЕЖИВИЙ ОБ'ЄКТ (із субдоменами ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, АРТЕФАКТ та ЯВИЩЕ).

Так, образ отвору підтверджує свою властивість бути образом-насіниною, який обернувся на дійсно різноманітні пропозиції як особливий зміст мислення. Таблиці 3 і 4 унаочнюють результати нашого дослідження. Таблиця 3 показує, на які саме пропозиції (із тих, що ними люди можуть мислити взагалі) обернувся образ отвору. Таблиця 4 показує, у яких саме доменах профілюються лексико-семантичні варіанти, концептуальною основою яких виступають виокремлені нами пропозиції.

Таблиця 3

Образ отвору та його генеративні властивості.

Пропозиції	Образ отвору як внутрішня форма слова			
	<i>an eye</i> (n)	<i>an ear</i> (n)	<i>a mouth</i> (n)	<i>a nose</i> (n)
X є СТИЛЬКИ / Qп-кількість		+		
X є ТАКИЙ / QI-якість				+
X існує ТАМ / LC-локатив	+	+		
X існує ТОДІ / TM-темпоратив				
X існує ТАК / MD-спосіб			+	
AG-агенс <i>діє/існує</i>				+
AG-агенс <i>діє на</i> РТ-пацієнс / АF-афектив	+	+		+
CR-каузатор <i>робить</i> FT-фактив	+	+	+	+
WH-ціле <i>має</i> PR-частину	+	+	+	+
CR-контейнер <i>має</i> СТ-вміст		+	+	
OW-власник <i>має</i> OD-власність			+	
ID-індивід/вид <i>є</i> CL-класифікатор/рід	+	+	+	+
ID-індивід/вид <i>є</i> CH-характеризатор				
ID-індивід <i>є</i> PS-персоніфікатор/власне ім'я				
CV-компаратив <i>є (наче)</i> MS-корелят			+	
CV-компаратив <i>є наче</i> AN-корелят	+			+
CV-компаратив <i>є начебто</i> MT-корелят	+	+	+	+

Так, Таблиця 3 показує, що лексико-семантичні варіанти, що їх генерував образ отвору, спираються на різні пропозиції, які разом складають більшість із тих пропозицій, що ними людина може мислити взагалі. Відсутність у наших даних пропозицій *X існує* ТОДІ/ТМ-темпоратив, ІД-індивид/вид є СН-характеризатор та ІД-індивід є PS-персоніфікатор/власне ім'я вважаємо природною, адже *X існує* ТОДІ/ТМ-темпоратив відноситься до прислівникових значень, а характеризування та персоніфікація здаються досить нетиповими, зважаючи на онтологічні властивості чотирьох частин людського обличчя, значення імен яких досліджуються у цій статті (див. роботу¹⁰⁵, де пропозиції досліджено саме як структури онтологічного знання).

Таблиця 4

**Семантичний простір, утворений іменниками
an eye, an ear, a mouth та a nose**

(Суб)Домени	<i>an eye</i> (n)	<i>an ear</i> (n)	<i>a mouth</i> (n)	<i>a nose</i> (n)
ЖИВА ІСТОТА	+	+	+	+
ЛЮДИНА	+	+	+	+
НЕЖИВИЙ ОБ'ЄКТ	+	+	+	+
ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ	+	+	+	+
АРТЕФАКТ	+	+	+	+
ЯВИЩЕ	+	+	+	+

Як показує Таблиця 4, лексико-семантичні варіанти значень чотирьох досліджуваних нами іменників профілюються на фоні (суб)доменів, які разом забезпечують надзвичайно широке, якщо не повне, покриття концептуальної картини світу носіїв англійської мови.

Наші дані підтверджують потенціал внутрішньої форми слова генерувати найрізноманітніший картинний вміст мислення: *«[силу] внутрешней формы возбуждать самое разнообразное*

¹⁰⁵ Vakhovska O. Metaphors of emotions: Towards a data-driven formalization. *Messenger of Kyiv National Linguistic University*. 2021. № 24(1). С. 33-48. doi:10.32589/2311-0821.24%20(1).2021.236030

содержаніє»¹⁰⁶, – й обертається на найрізноманітніші пропозиції із наявних у цілому в інструментарії людської думки.

ВИСНОВКИ

У розділі показано, що слова своїми внутрішніми формами зв'язані безпосередньо із архетипними образами й опосередковано, через архетипні образи, зв'язані з архетипами колективного несвідомого. Цей зв'язок лежить в основі керованого ментальними образами тлумачення слів будь-якої природної мови. При тому, що вибраним для аналізу у цій статті є українське слово *grіx*, яке повсюдно і без зусиль перекладається англійською як *a sin*, передбачається, що теоретична база, запропонована у статті, буде дійсною і для слів інших мов світу, які вступають у діалог культур.

Виявлено, що внутрішньою формою полісемантичних іменників англійської мови *an eye*, *an ear*, *a mouth* та *a nose* є образ отвору. Доведено, що образ отвору є образом-насіниною, який генерував 4 окремі значення, кожне з яких має унікальний набір лексико-семантичних варіантів (138 лексико-семантичних варіантів загалом), в основі яких лежать особні пропозиції.

Епіграф цієї статті висвітлює думку О.О. Потебні (1892) про те, що у створенні мови немає місця довільності, й, на нашу думку, питання «Чому слово значить саме те, що воно значить, а не щось інше?» має неодмінно постати для дослідників мови, й у цій статті ми намітили наш шлях у пошуку відповіді на це питання. Перспективою статті вважаємо визначення місця теорії керованого ментальними образами тлумачення слів у широкому епістемологічному контексті сучасних досліджень.

АНОТАЦІЯ

Викладено авторську теорію керованого ментальними образами тлумачення слів, згідно з якою в актах тлумачення слова відбувається обернення непропозиційного вмісту мислення на вміст пропозиційний, й узагальнено досвід використання цієї теорії у дослідженні архаїчних образів у словах сучасних мов: української та англійської. Увагу зосереджено на понятті внутрішньої форми слова (за О.О. Потебнею) й виказано евристичний потенціал цього поняття у запропонованій теорії.

---

¹⁰⁶ Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. С. 187. Режим доступу https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n111/mode/1up?view=theater

Розкрито природу внутрішньої форми слова у сукупності принаймні трьох її унікальних властивостей. По-перше, підкреслено інгерентну мультимодальність внутрішньої форми слова як мисленнєвого утворення, в якому образ і звук – зорове і слухове сприйняття – синкретичні. Визначено, що тлумачення є метаморфозою образу на слово, в якій взаємодіють зорова і слухова модальності людського сприйняття, коли в актах тлумачення у словесному спілкуванні має відбутися перехід із зорового коду на слуховий.

По-друге, внутрішню форму слова визначено як стрижень взаємодії свідомого й несвідомого в акті тлумачення. На прикладі іменників *grіx* української та *a sin* англійської мов показано, що слова своїми внутрішніми формами прямо відносяться до архетипних образів, уміщених у свідомості, й опосередковано через ці образи – до архетипів колективного несвідомого.

По-третє, на прикладі образу отвору – внутрішньої форми англійських іменників *an eye*, *an ear*, *a mouth* та *a nose* – вказано, що внутрішня форма слова наділена генеративною силою й, як образ-насінина, здатна породжувати у мисленні низку репрезентацій, виникнення і розвиток яких базується на оберненні непропозиційного вмісту мислення на вміст пропозиційний.

Література

1. Абаев В.И. Понятие идеосемантики. *Язык и мышление*. 1948. № 11(1). С. 13-18.
2. Васько Р.В., Корольова А.В., Капранов Я.В. Фонологосемантична транспозиція етимона *²wet «вода» та результати її відображення у свідомості носіїв ностратичних мов. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Том 24. № 2. 2021. С. 26-37.
3. Ваховська О.В. Переклад: слово, яке обернулося образом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72). № 5. (у друці).
4. Ваховська О.В. A cognitive linguistic perspective on first-person verbal report on emotion experience. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов»*. 2017. № 85. С. 72-80.
5. Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV-XXI веков. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 Германські мови (англійська). Харків, 2011. 290 с.

6. Жаботинська С.А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica. Філологічні студії*. 2019. Вип. 13. С. 17-27. doi: 10.28925/2311-2425.2019.13.3

7. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького*. 2008. Чернівці : Книги ХХІ. С. 357-368.

8. Кришталь О.О. До співу пташок: приватна подорож до себе. Роман-есе. Київ : ФОП Паливода А.В., 2020. 255 с.

9. Кубрякова Е.С. Язык и знание. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 556 с.

10. Маковский М.М. Лингвистическая генетика. Проблемы онтогенеза слова в индоевропейских языках. Москва : Наука, 1992. 208 с.

11. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и мир образов. Москва : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. 416 с.

12. Маковский М.М. Феномен ТАБУ в традициях и в языке индоевропейцев. Сущность, формы, развитие. Москва : Либроком, 2012. 280 с.

13. Маркарян Э.С. Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2014. 656 с.

14. Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. 228 с. Режим доступа https://archive.org/details/libgen_00702348/page/n111/mode/1up?view=theater

15. Толстая С.М. Семантическая реконструкция и лексическая типология. В А.М. Молдован, С.М. Толстая (Отв. ред.), *Славянское языкознание. Материалы XV Международного съезда славистов*. Минск, 21-27 августа 2013 г. С. 141-163.

16. Флоренский П.А. Столп и утверждение истины. Опыт православной теодицеи в двенадцати письмах. Москва : Путь, 1914. 814 с.

17. Ярцева В.Н. (Гл. ред.). Языкознание. Большой энциклопедический словарь. Москва : Научное издательство «Большая Российская Энциклопедия,» 1998. 744 с.

18. Augustine of Hippo. (426). On the city of God against the pagans. Book XI, Chapter 9. Режим доступа <https://www.newadvent.org/fathers/120111.htm>

19. Benjamin W. The task of the translator. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader*. London & New York : Routledge, 2000[1923]. P. 15-25. <https://doi.org/10.4324/9780429280641>

20. Bennett D.J., Hill C. (Eds.). Sensory integration and the unity of consciousness. Cambridge, MA : MIT Press, 2014. 424 p.

21. Bradshaw S., Storm L. Archetypes, symbols and the apprehension of meaning. *International Journal of Jungian Studies*. 2013. № 5(2). P. 154-176. <http://dx.doi.org/10.1080/19409052.2012.685662>

22. Chalmers D. The representational character of experience. *The future for philosophy* / B. Leiter (Ed.). Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 153-181. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195311105.003.0011.

23. El-Shamy H., Schrempf G. Union of opposites, or Coniunctio Oppositorum, various motifs. In J. Garry & H. El-Shamy (Eds.), *Archetypes and motifs in folklore and literature : A handbook*. New York : M.E. Sharpe, Inc., 2005. P. 481-489. <https://doi.org/10.4324/9781315097121>

24. Goodwyn E. The neurobiology of the gods: How brain physiology shapes the recurrent imagery of myth and dreams. London & New York : Routledge, 2012. P. 28-59. <https://doi.org/10.4324/9780203141526>

25. Haule J. Jung in the 21st century, vol. 1. *Evolution and Archetype*. London & New York : Routledge, 2010. P. 21. <https://doi.org/10.4324/9780203833612>

26. Jung C. Archetypes and the collective unconscious. In G. Adler & R.F.C. Hull (Eds.), *Collected works of C.G. Jung*, volume 9, part 1. Princeton : Princeton University Press. 1981. 751 p.

27. Jung C. Good and evil in analytical psychology. *Journal of analytical psychology*. 1960. № 5. P. 91-100. <https://doi.org/10.1111/j.1465-5922.1960.00091.x>

28. Jung C. Mind and Earth. In R.F.C. Hull (Ed.), *Collected works of C.G. Jung*, volume 10. Princeton : Princeton University Press, 1970. P. 53. <https://doi.org/10.1515/9781400850976.29>

29. Jung C. On the nature of the psyche. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 8. London: Routledge & Kegan Paul. 1947. 608 p.

30. Jung C. The concept of the collective unconscious. In *Collected works of C.G. Jung*, volume 9i. London : Routledge & Kegan Paul. 1936. 751 p.

31. Jung C. The portable Jung. J. Campbell (Ed.). London : Penguin Books, 1971. P. 474.

32. Kosslyn S.M., Thompson W.L., Ganis G. The case for mental imagery. Oxford : OUP, 2006. 260 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195179088.001.0001.

33. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: The embodied mind & its challenge to Western thought. New York : Basic Books, 1999. 640 p.

34. O'Callaghan C. A multisensory philosophy of perception. Oxford : Oxford University Press, 2020. 240 p.

35. O'Callaghan C. Perception and multimodality. In E. Margolis, R. Samuels, and S. Stich (eds.), *Oxford Handbook of Philosophy of Cognitive Science*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 92-117.

36. Vakhovska O. Імперативи сучасності і переклад: від теорії перекладу до практики його університетського викладання. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries. Scientific monograph*. Volume 1. Czestochowa : Polonia University in Czestochowa, 2022. P. 242-267. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-10>

37. Vakhovska O. Metaphors of emotions: Towards a data-driven formalization. *Messenger of Kyiv National Linguistic University*. 2021. № 24(1). С. 33-48. doi:10.32589/2311-0821.24%20(1).2021.236030

38. Vakhovska O. Must the pot of seven holes be a translation theorist's riddle? *KELM Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 4(48). С. 117-125. <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.19>

39. Vakhovska O. Subjectivity in metaphor translation: A case for Russian translation of English metaphors of depressive emotions. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 23. P. 99-117. DOI: <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-07>.

40. Vakhovska O. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). P. 178-188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

41. Vakhovska O., Isaienko O. English-Ukrainian translation in the face of globalization: What cultures do we actually mediate? In *Proceedings of the International Scholarly Conference 'Philology in the Context of Modern Transformation Processes'* (Lviv, 12-13 November 2021). Lviv : Philological Scholarly Organization LOGOS. P. 30-34.

42. Vakhovska O., Isaienko O. Language, culture, and image-driven interpretations in translation: A case for the university translation classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (47). P. 240-249. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>.

43. Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I. : 261. P. 63-68. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

44. Weber S. A touch of translation: On Walter Benjamin's 'Task of the translator.' In Bermann, S., & Wood, M. (Eds.), *Nation, language, and the ethics of translation*. Princeton & Oxford : Princeton University Press, 2005. P. 65-79. <https://doi.org/10.1515/9781400826681.65>

45. Wierzbicka A. *Semantics: Primes and universals*. Oxford & New York : Oxford University Press, 1996. P. 280-281.

46. Yudkowsky E. Seed AI. Lesswrong. 2001. Режим доступу www.lesswrong.com/tag/seed-ai

47. Zhabotynska S. Saussure's theory of the linguistic sign: A cognitive perspective. *Papers of the International Congress of Linguistics*, online, 20-27 July, 2013. Genève, Switzerland : Département de Linguistique de l'Université de Genève. Режим доступу https://www.cil19.org/uploads/documents/Saussure_Theory_Of_The_Linguistic_Sign-A_Cognitive_Perspective.pdf

48. Zethsen K.K. Has globalisation unburdened the translator? *Meta: The Translators' Journal*. 2010. № 55(3). P. 545-557.

Лексикографічні джерела

49. Етимологічний словник української мови : В 7 т. – Т. 2: Д-Копці / ред. кол. : О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1985. 572 с.

50. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков. Винница : Нова Книга, 2010. 616 с.

51. Маковский М.М. Историко-этимологический словарь английского языка. Москва : Издательский дом «Диалог» 1999. 416 с.

52. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. Москва : Типография Г. Лиснера и Д. Совко, 1959. 716 с.

53. АБВУ Lingvo On-line Dictionary. Режим доступу <http://www.lingvo.ua/>

54. Berneker E. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1908-1913. 760 S.

55. Brugmann K. *Indogermanische Forschungen: Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde*. Strassburg : Karl J. Trübner, 1892. 776 S.

56. Collins English Thesaurus Dictionary. Режим доступу www.collinsdictionary.com/english-thesaurus

57. Dictionary of the English Language. Режим доступу www.thefreedictionary.com

58. English Thesaurus Dictionary. Режим доступу www.thesaurus.com

59. General English Dictionary. Режим доступу www.thefreedictionary.com/dictionary.htm

60. Macmillan Dictionary and Thesaurus. Режим доступу www.macmillandictionary.com

61. Merriam Webster Dictionary. Режим доступу www.merriam-webster.com

62. Miklosich F. Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen. Wien : Wilhelm Braumüller, 1886. 556 S.

63. The Oxford dictionary of English etymology / ed. C.T. Onions. Oxford : Clarendon Press, 1966. 1025 p.

Information about the author:

Vakhovska Olha Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences, MSc in Cognitive Science,

Associate Professor at the Department of English Philology
and Philosophy of Language

Kyiv National Linguistic University

73, Velyka Vasylkivska Str., Kyiv, 03680, Ukraine